

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

© Цогла О.О., 2012

Досліджено основні тенденції інвестиційно-інноваційного розвитку України, рівня конкурентоспроможності та інвестиційної активності вітчизняної економіки згідно з міжнародними рейтингами. Прослідковано залежність інноваційної діяльності вітчизняних підприємств від стану інвестування промисловості. Оцінено інвестиційний потенціал промисловості України. Визначено фактори, які впливають на інвестиційний стан, що склався за останні роки в економіці України.

Ключові слова: конкурентоспроможність, інвестиційна активність, інноваційна діяльність, інвестиційний потенціал.

O. Zohla

Lviv Polytechnic National University

INVESTMENT-INNOVATIONAL PROCESSES TRENDS IN UKRAINIAN ECONOMICS

The paper studies the majortrends of investment and innovative development of Ukraine's competitiveness and investment activities of the national economy in accordance with International ratings. Proslidkovano dependence of innovative activity of domestic enterprises from state investment industry. The estimation of the investment potential of industry in Ukraine. Factor saffe cting investment Situation in recent yearsthe economy of Ukraine.

Keywords: competitiveness, investment activity, innovation, investment potential.

Постановка проблеми. Сучасний ринок диктує свої умови в конкурентній боротьбі товаровиробників за завоювання нових ніш реалізації виробленого товару. Практика показує, що ринок та суперництво – головний механізм сучасної економіки, більш потужний та впливовий, ніж будь-який фактор її розвитку. Конкуренція є об'єктивним чинником для всіх учасників ринкових відносин, що зобов'язує їх впроваджувати нові технології, підвищувати продуктивність праці, знижувати ціни на продукцію. Суперництво товаровиробників безперервно впливає на індивідуальні витрати виробництва у бік їх зниження, породжує економію ресурсів, спричиняє раціональне використання факторів виробництва. Саме тому налагодження цілеспрямованих та ефективних інвестиційних та інноваційних процесів економіки України в післякризовий період є рушієм позитивних змін щодо формування її конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та зарубіжній літературі проблеми наукових досліджень та забезпечення інвестиційно-інноваційних процесів фінансовими ресурсами розглянуто у фундаментальних працях, орієнтованих на вивчення окремих аспектів інвестицій та інновацій. Зокрема цій тематиці присвячені праці знаних українських вчених В. Гейця, М. Долішнього, М. Туган-Барановського, М. Крупки, О. Кузьміна, С. Мочерного, А. Чухна та багатьох інших. А також відомих зарубіжних економістів: Р. Дорнбуша, Дж. Кейнса, Дж. Стіглиця, С. Фішера, У. Шарпа, Р. Шмалензі, Й. Шумпетера та ін.

Постановка цілей. Дослідити основні тенденції інвестиційно-інноваційного розвитку України, рівня конкурентоспроможності та інвестиційної активності вітчизняної економіки згідно з Міжнародними рейтингами. Прослідкувати залежність інноваційної діяльності підприємств від стану інвестування промисловості. Оцінити інвестиційний потенціал промисловості України. Визначити фактори, які впливають на інвестиційний стан, що склався за останні роки в економіці України.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні насправді конкурентоспроможними можуть бути лише ринково організовані відкриті економіки. Проте результативна відкритість економіки означає, з одного боку, можливість використовувати зовнішні джерела і ринки для національного розвитку, а з іншого – здатність протидіяти несприятливій міжнародній кон'юктурі, особливо в періоди світових (або регіональних) криз. Але таку відкритість, як показує світовий досвід, забезпечують структурно збалансовані національні господарства з нормально функціонуючими реальними фінансовими секторами економіки, оптимальними пропорціями виробничої і невиробничої сфер, з рівнозначним внутрішній та міжнародній соціально-економічній структурі співвідношенням державного і приватного секторів. Саме тому національна економіка потребує концентрації інвестиційних ресурсів з стратегічно важливими напрямками, що вимагає переходу до цілеспрямованої інвестиційної політики – це сприятиме зміцненню процесів генерування інвестиційних ресурсів в Україні, впорядкуванню їх використання, впровадженню інноваційних проектів, збільшенню частки інвестиційного спрямування доходів.

За даними Всесвітнього економічного форуму, у 2011 році Україна погіршила свою конкурентоспроможність на сім позицій порівняно з минулим роком і опинилася на 89-й позиції серед 139 країн світу. Найбільше падіння Україна продемонструвала за групою “Макроекономічна стабільність”, спустившись за рік відразу на 26 сходинок (на 132 позицію). Група “Ефективність товарних ринків” погіршилася на 20 позицій, спустившись на 129 позицію. Ще один рейтинг конкурентоспроможності розраховує швейцарська бізнес-школа IMD. За її даними, в 2010–2011 рр., Україна посідає 57-му позицію з 59-ти країн. Існує ймовірність взагалі не потрапити у вибірку. До того ж, Україна – четверта найгірша економіка світу в рейтингу за рейтингом журналу Forbes [1].

Сучасний стан економіки України визначається нестабільністю проведення економічних реформ у країні, недосконалістю податкової системи, негативним впливом державного регулювання на діяльність суб'єктів господарювання. Що, своєю чергою, зумовлює пошук перспективних інвестиційних та інноваційних напрямів функціонування підприємств України. Інноваційні процеси на сучасних підприємствах – це сукупність етапів, стадій, дій, пов'язаних з ініціюванням, розробленням та виготовленням продукції, технологій, що матимуть нові властивості, які ефективніше задовольнятимуть існуючі й майбутні потреби їх функціонування та дадуть змогу протистояти натиску ринку на виробника, а також є прийомом, що стимулює інвестування. Інвестиції без інновацій не мають підстави, оскільки алогічно реконструювати застаріле устаткування, виготовляти продукцію, що не користується попитом, використовувати технології, яким властиві високі витрати ресурсів. Отже, прослідковується визначальна роль інвестиційного забезпечення у процесі залучення інновацій.

Фінансово-економічна криза в Україні призвела до згорання інноваційної та інвестиційної активності, звуження усіх джерел фінансування промислового сектора. Зменшилися інвестиції за рахунок власних коштів підприємств, погіршилися умови фінансування підприємств за рахунок залучених і кредитних ресурсів, недостатнім є бюджетне і муніципальне фінансування. Значне скорочення інвестування з місцевих бюджетів зумовлене скороченням видатків державного та місцевих бюджетів у зв'язку зі значним зростанням бюджетного дефіциту. Криза банківської системи та значне уповільнення кредитної активності банків також позначилися падінням інвестицій у реальний сектор економіки. Знижується рівень інвестування основного капіталу, що є важливою складовою капітальних інвестицій, а також динаміка прямих іноземних інвестицій як важливого джерела фінансування високотехнологічних виробництв.

Так, у січні–вересні 2010 р. обсяги інвестицій в основний капітал знизилися на 3,6 % порівняно з таким самим періодом 2009 р., що зумовлено скороченням інвестування за такими статтями: коштів місцевих бюджетів (–25,8 %), власних коштів підприємств та організацій (–13,9 %), кредитів банків та інших позик (–2,8 %), коштів іноземних інвесторів (–45,7 %), коштів населення на будівництво власних квартир (–5,1 %)[2].

У структурі капітальних інвестицій за січень – вересень 2010 р. частка інвестицій в основний капітал становила 81,2 % (83852,3 млн. грн.). На поліпшення стану об'єктів (капітальний ремонт, модифікацію, модернізацію) скеровано 9 % загального обсягу капітальних інвестицій (9289,0 млн. грн.), в нематеріальні активи – 4 % (4142,9 млн. грн.); інше – 1,8 % (4142,9 млн. грн.). Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності за січень – вересень 2010 рокуу фактичних цінах, млн. грн. (у % до загального обсягу, разом 95,2 млрд. грн.) були такі: промисловість 30715,3 (32,3 %); операції з нерухомим майном – 20 825,7 (21,9 %); транспорт та зв'язок – 16 142,2 (16,9 %); будівництво – 3 472,6

(3,6 %); сільське господарство, мисливство, лісове господарство – 5 844,5 (6,1 %); торгівля та ремонт – 6334,7 (6,7 %); інші – 11 828,3 (12,5 %) [3].

Негативною тенденцією є скорочення інвестування за рахунок власних коштів підприємств, починаючи з 2009 р., через кризові явища у світовій економіці у поєднанні зі внутрішньою кризою в Україні. Основним джерелом власних коштів підприємств є прибуток та амортизаційні відрахування. Прибутки промислових підприємств залишаються дуже низькими, що зумовлено їх технологічним відставанням, значним податковим тиском на виробництво, високим ступенем зносу основних фондів. Ступінь зношеності основних фондів за всіма видами економічної діяльності в Україні на 30.09.2009 р. становив 68,4 %. Якщо у розвинутих країнах основні фонди оновлюються кожні 12–15 років, то в Україні – протягом 50 і більше років [2].

Як свідчать рейтинги провідних міжнародних організацій, на які орієнтуються найвпливовіші інвестори з усього світу, бізнес-клімат в Україні є вкрай негативним. Згідно з рейтингом найвпливовішого британського видання “Economist”, Україна посідає 73 позицію серед 82 країн за сприятливістю бізнес-клімату [4]. Основними чинниками низького рейтингу визнано недосконале законодавство, великий податковий тягар, непрозорість приватизаційних процесів з небажанням залучати до них іноземних інвесторів. За оцінкою видання “Euromoney”, за ступенем ризику ведення бізнесу у вересні 2010 р. Україна посідає 78 позицію серед 185 країн світу (інтегральний показник 50,7 зі 100) [5].

Індекс економічної свободи — показник, який щорічно розраховують Wall Street Journal і Heritage Foundation за більшістю країн світу з 1995 року. Індекс економічної свободи ґрунтується на 10-ти індексах (свобода бізнесу, свобода торгівлі, податкова свобода, свобода від уряду, грошова свобода, свобода інвестицій, фінансова свобода, захист прав власності, свобода від корупції, свобода трудових стосунків), які вимірюються за шкалою від 0 до 100, причому показник 100 відповідає максимальній свободі. У 2010 році в рейтингу 179 країн серед яких Україна посіла 162 місце (із значенням індексу 46,4 %), погіршивши свій минулорічний результат на 10 позицій і скотившись до рівня кінця 1990-х (у 1999 році – 43,7 %). Динаміка індексу економічної свободи очевидно демонструє, як після стрімкого покращення результату, починаючи з кінця 90-х років, Україна після 2005 року розпочала стійкий рух назад [3].

Відповідно до проведеного в червні 2011 року “Ернст енд Янг” дев'ятого щорічного дослідження “Огляд інвестиційної привабливості країн Європи” (European Attractiveness Survey) невизначеність України стосовно свого інвестиційного клімату обмежує ентузіазм інвесторів і підриває інвестиційний потенціал країни. Поєднання інфляції зі скороченням ВВП більш ніж на 15 % в 2009 році викликало занепокоєння інвесторів із приводу ділових можливостей у країні. Ліквідність хоч і покращується, втім також викликає занепокоєння, оскільки банки почали лише умовно відновлювати корпоративне кредитування, обмежуючи можливості інвесторів та їх місцевих партнерів започатковувати бізнес [6].

За кількістю проектів ключовими інвесторами в Україну протягом останніх 5 років були США (12 %), Німеччина (12 %), Росія (10 %) і Франція (8 %). Найбільшими інвесторами за обсягом інвестицій в 2010 році були країни ЄС (54 %) та Росія (15,6 %). Проте минулого року вартість інвестицій із ЄС і Росії в абсолютному виразі скоротилася порівняно з 2009 роком. За останні 5 років фінансовий сектор України залучив найбільшу кількість інвестиційних проектів (13 % від загального обсягу для прямих іноземних інвестицій в країну). Фактично Україна посідає третє місце як країна для прямих іноземних інвестицій у фінансові послуги у Центральній та Східній Європі після Росії та Польщі (які отримали 18 % і 14 % проектів відповідно). Логістика (10 % від загальної кількості інвестиційних проектів в Україні) і виробництво продуктів харчування (9 %) обіймають відповідно друге та третє місця за обсягами для прямих іноземних інвестицій. Однак Україна ще не розкрила свого справжнього потенціалу: у промисловому секторі кількість інвестицій зросла на 11,5 % у 2010 році порівняно з 4,2 % ростом ВВП, проте Україна залучає лише 3 % промислових прямих іноземних інвестицій в країнах Центральної та Східної Європи. Незважаючи на величезний потенціал зростання виробничого сектору (14,9 % у 2010 році), кількість промислових проектів прямих іноземних інвестицій залишається невеликою (8 проектів у 2010 році). Перспективними напрямками для інвестицій також є професійні послуги, аутсорсинг бізнес-процесів та сектор програмного забезпечення [6].

Експертами Світового Банку та Міжнародної фінансової корпорації (IFC) розраховано місце України у рейтингу Doing Business (найближчий до оцінки інвестиційного клімату), що зображено в табл. 1.

Таблиця 1

Місце України у Рейтингу Doing Business

Показники	Ведення бізнесу 2011 рейтинг країни	Ведення бізнесу 2010 рейтинг країни	Зміна рейтингу
Загалом	145	142	+2
Ресстрація підприємств	118	136	+18
Отримання дозволів на будівництво	179	181	+2
Ресстрація власності	164	160	-4
Кредитування	32	30	-2
Захист інвесторів	109	108	-1
Оподаткування	181	181	Без змін
Міжнародна торгівля	139	139	Без змін
Забезпечення виконання контрактів	43	43	Без змін
Ліквідація підприємств	150	145	-5

Варто зазначити і основні переваги інвестування в Україну, а саме: 46 мільйонів споживачів – один з найбільших ринків Східної Європи; високий науково-освітній потенціал – потужна мережа університетів та науково-дослідних центрів; наявність кваліфікованої конкурентоспроможної робочої сили – згідно з даними дослідницької компанії “BrainBench”, Україна посідає 4-ту позицію у світі за кількістю дипломованих професіоналів у сфері hi-tech; стратегічно зручне географічне розташування – Україна знаходиться на перехресті торговельних шляхів Схід–Захід та Північ–Південь; розгалужена транспортна інфраструктура – залізниці, порти в Чорному морі та загальноєвропейські транспортні коридори; успішно реалізовані інвестиційні проекти провідних міжнародних компаній: Kraft Foods, Coca-Cola, Hewlett Packard, Cargill, Knauf, Ядзакі-Україна, Raiffeisen Bank тощо [3].

Інвестиційне забезпечення є найважливішою передумовою активної інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, що сприяє реалізації науково-технологічного потенціалу промисловості України та проявляється у такому:

підвищення конкурентоспроможності продукції, яку виробляють промислові підприємства на основі використання нових або значно поліпшених способів виробництва, пов’язаних із застосуванням новітніх ресурсо- та енергоощадних технологій, удосконаленого виробничого устаткування;

збільшення обсягів продажу на основі впровадження нових методів продажу та просування товарів на ринки, відкриття нових ринків та завоювання нових позицій для промислової продукції;

поліпшення фінансових результатів діяльності промислових підприємств шляхом збільшення надходжень від реалізації нової продукції;

сприяння оновленню та повнішому використанню виробничих потужностей і технологічної бази промислового комплексу держави, що дасть змогу оптимізувати виробничі процеси, прискорити технологічну модернізацію промисловості та забезпечити розвиток галузевої реструктуризації промислового сектора України.

Рівень інноваційної активності промислових підприємств України у 2009 р. залишався невисоким і становив 12,8 %, або 1411 підприємств. Аналіз розподілу суб’єктів господарювання за напрямками проведених інновацій показав, що більшість їх несла витрати на придбання машин, обладнання, установок, інших основних засобів та здійснювала інші капітальні витрати, пов’язані з упровадженням інновацій (7 % від загальної кількості промислових підприємств, або 767 од.). Тоді як придбання нових технологій відбувалося лише на 0,8 % від усіх промислових підприємств України, або 90 од., дослідження і розроблення проводило 2,9 % промислових підприємств, або 324 господарюючі суб’єкти. Загальна кількість промислових підприємств в Україні, що впроваджували інновації, протягом 2004 – 2009 рр. збільшилася на 23,2 % (з 958 до 1180). Однак процеси впровадження інновацій у промисловості України характеризувалися відсутністю значних позитивних зрушень. У 2004–2009 рр. спостерігалось скорочення впровадження нових технологічних процесів на 32,5 % і незначне збільшення кількості найменувань освоєних виробництв

інноваційної продукції (на 8,5 %). Структурний аналіз запровадження інновацій у промисловому секторі показав, що найактивнішим цей процес був на підприємствах машинобудування, харчової, хімічної та нафтохімічної промисловості [2].

Аналіз динаміки інновацій промислового сектора України свідчить про його низький рівень (менше 5,0–7,0 %) за період 2000–2010 рр., а за прогнозний період 2011–2015 рр. – менше 1 %. Тобто економічне зростання відбувається переважно за рахунок екстенсивних, а не інтенсивних факторів, що свідчить про необхідність підтримання інноваційних розробок, створення стимулів щодо оновлення капіталу, втілення нових технологій через фінансове забезпечення НДДКР та відповідних реформ для захисту інтелектуальної власності [7].

Отже, тенденції українського ринку інноваційних розробок, з одного боку, та світова динаміка технологічних новацій і обмеженість глобального інвестиційного ресурсу, – з іншого – стають сьогодні тими факторами, котрі висувають нові вимоги до системи державного управління інноваційним розвитком національної економіки. До методів державної підтримки інноваційної діяльності належать пряма фінансова підтримка інноваційних процесів (створення та фінансування науково-дослідницьких програм, надання безвідсоткових позик та грантів, державне замовлення на інноваційні продукти), фіскальні пільги для інноваторів (зниження ставок податку на прибуток підприємств, податковий кредит інноваційним підприємствам), інші правові, інфраструктурні, економічні та політичні інструменти підтримки інновацій (удосконалення законодавства про авторське право та патентні відносини, введення системи сертифікації та ін.) [8]. До форм державного регулювання інвестиційної діяльності належать регулювання сфер і об'єктів інвестування, податкове регулювання інвестиційної діяльності, регулювання участі інвесторів у приватизації, регулювання фінансових інвестицій, експертиза інвестиційних проектів та ін. Формами опосередкованого впливу держави на інвестиційний процес є державне кредитування, державні позики, амортизаційна політика, державний лізинг та ін. [9]. Отже, держава має сприяти формуванню цілісного інвестиційно-інноваційного комплексу, моделей управління та мережі взаємозв'язків між сферою чистої науки, інвесторами, секторами економіки та споживачами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток економіки України нереальний без чималих інвестицій в інновації, що є важливим фактором економічного зростання й регенерації, який забезпечує перспективу модернізації чинних виробництв, створення і впровадження новітньої техніки і технологій, сучасних систем організації та управління економічними процесами, якісного відновлення ринкової інфраструктури. Саме тому раціональним є формування перспективної стратегії розвитку макроекономічних інвестиційних та інноваційних процесів задля їх синхронної і погодженої активізації як складової соціально-економічного розвитку України. При цьому доцільно використовувати науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення організації інноваційної діяльності та орієнтовну схему макроекономічної організації такої структури. Отже, важливим спрямуванням розвитку інвестиційно-інноваційних процесів економіки України є об'єднання промислового, банківського і торговельного капіталу в потужні структури, здатні фінансувати наукові розробки та високотехнологічні конкурентоспроможні товари.

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua>. 2. Розвиток промислового потенціалу України в процесі післякризового відновлення. / О. В. Собкевич, А. І. Сухоруков, В. Г. Савенко [та ін.]; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2010. – 48 с. 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/50436.htm#top3>. 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economist.com/node/13059312.4>. 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.euromoney.com/Article/2675660/Country-risk-Full-results.html>. 6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ey.com/UA/uk/Newsroom/News-releases/Press-release>. – 2011.06.21 7. Економіка України у 2011 році: прогноз динаміки, виклики та ризики. / Т.А. Тищук, Ю.М. Харазішвілі, О.В. Іванов. – К.: НІСД, 2011. – 30 с. 8. Скрипко Т.О. Інноваційний менеджмент: підручник / Т.О. Скрипко. – К.: Знання, 2011. – 423 с. 9. Чучіна І.М. Державна інвестиційно-інноваційна політика та її особливості / І.М. Чучіна // Вісник КДУ імені М. Остроградського. – Вип. 2/2010 (61). – Ч.1. – С. 169–172.